

A pecséthasználat alapfunkciói

Készítette: Almási Tibor

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szeged, 2020

A pecséthasználat alapfunkciói

Tartalomjegyzék

- 1. Az idéző pecsét*
- 2. A záró pecsét*
- 3. Hitelesítő pecsét*

Miről szól ez a lecke?

Ennek a leckének a segítségével a pecséthasználat alapfunkcióit ismerheti meg. A lecke bemutatja az idéző, a záró és a hitelesítő pecsétek jellemzőit és az oklevéladásban betöltött funkcióit.

A tananyag feldolgozásának időigénye hozzávetőleg 40 perc.

A pecsétek használatát illetően funkcionálisan **háromféle fő alkalmazást, nevezetesen az idézésre, a lezárásra, valamint a hitelesítésre szolgáló felhasználást kell elkülöníteni.** Először ezeket érdemes közelebbről is szemügyre venni!

1. Az idéző pecsét (*sigillum citationis*)

Ókori eredetű, **a római történeti időszakból ismert felhasználási pecséthasználati forma.** A bíró előtti megjelenésre kötelezett személy megidézése úgy történt, hogy kivitték hozzá és felmutatták előtte a bíró pecsétjét, amelynek ábráján valamiféle sajátos, jellemzően figurális egyedi elem – olykor magának az ítélkezőnek az ábrázolása – egyértelművé tette a jelvénynek a bíróhoz kapcsolódását. Voltaképpen **a bírói akarat kinyilvánításának eszközeként funkcionált a pecsét,** ami alátámasztotta, nyomatékosította a perbe idézés szóban közölt tartalmát. Belátható, hogy az írás ismeretének hiányában a küldés mozzanata nem a betűformába öltöző üzenet „megértésére” helyezte a hangsúlyt – nem is írtak le semmit –, hanem a pecsétnek, mint nagyon közeli személyes tárgynak a helyszínre vitelével és felmutatásával az akaratnyilvánító jelenlétét törekedett érzékeltetni és kifejezésre juttatni. Az idézésnek ez a formája messze továbbélt az ókornál. A középkorban is éltek vele, sőt **Magyarországon a vármegyék esetenként egészen a XVIII. századig alkalmazták.** Ez számított bevett eljárásnak a jellemzően biztos állandó lakóhely nélkül élő, természetszerűleg írástudatlan, olykor törvényen kívüli életmódot folytató figurák előállításai kísérletei esetén. **A pecsétfelmutatás aktusa igazolta és hitelesítette az eljárás hatósági jellegét.**

Az Árpád-kor idején **a közhitelű eljárásokat bonyolító személyek, a *pristaldusok*** – magyar elnevezési formájuk szerint **poroszlók** – másik megjelöléseként, a ***billogos*** szót használták, amely kifejezés világosan utal a kiküldőjük által kezükre bízott pecsétek (*billogok*) birtokában lévő helyzetükre. Bélyeg szavunkban ma is jól érzékelhető a lenyomó eszköz, a bélyegző révén előállított rajzolatot felidéző tartalom, és annak határozott összefüggése a pecsételéssel és a pecséttel.

Tulajdonjog igazolására szolgáló bélyegzővas (billog)

A bizánci kultúrkört nem számítva Európában Magyarországról valók a legrégebbi idéző pecsétek, és csak ezeket követik a német, a cseh és a lengyel előfordulások. Használatuk idővel cizellálódott, egyrészt olyasformán, hogy **szöveggel is kiegészült ábrájuk**. A feliratból jobbra azt lehetett megtudni, hogy ki az idézés elrendelője, azaz a pecsét kiküldője. A megfogalmazás jellemzően úgy alakult, hogy „X bíró küldött engem”. **Egy idő után már nem a fémpecsétet küldték ki és mutatták fel az idézéshez, hanem megfogalmazott idéző oklevélre helyezték rá az idéző pecsét viaszba ültetett lenyomatát.** Híres fennmaradt példája ennek 1255-ből Tristianus comes oklevélre helyezett idéző pecsétje „*Tristianus comes me misit*” (‘*Tristianus ispán küldött engem*’) felirattal. A jogi írásbeliség térnyerése a XIII. század során lassan az idéző oklevelek használatát állította előtérbe az idéző pecsétek mindinkább letűnő gyakorlatával szemben.

Az idéző pecsét magyarországi legkorábbi példáit **I. András király bronzból és rézből készült, két formában is fennmaradt idéző pecsétje** szolgáltatja. A jobb állapotú öntvény Mélykútról került elő a XIX. század második felében. Átmérője 6 cm, **körirata a magyarok királyaként titulálja Andrást** (*Andreas Dei gracia Ungariorum rex*), akit trónon ülve ábrázol. E pecsétkép rokonítható II. Henrik német-római császár – Szent István sógora – pecsétképével. A párhuzam azt a lehetőséget veti fel, hogy I. András, aki programszerűen vállalt folytatója volt Szent István uralmi gyakorlatának, talán pecséthasználatában is nagy elődje példáját követte, ezért **számára mintaként esetlegesen Szent István király amúgy fenn nem maradt, ismeretlen kialakítású pecsétje szolgáltatott.** Későbből megemlíthetjük még **Salamon királynak a XIX. század végén előkerült, de azóta elveszett réz idéző pecsétjét**, amely 8–9 cm közötti méretű, ovális – szaknyelven szólva monorú vagy mandorla (jelentése: ‘*mandula*’) – alakú pecsét volt, rajta a király mellképével. Szintén korai, **XI. századi idéző pecsétként tartjuk számon a veszprémi püspök bronzból készült pecsétjét**, amelynek ábrája egyháza védőszentjének, Szent Mihály arkangyalnak a képét mutatja.

Truhseni Ottó idézőpecsétje.
Körirata: «+ OTT DE TRVSSSEN MISIT ME»

Az idéző pecsétek megjelenési formájáról annyit érdemes tudni, hogy azok **jellemzően egyoldalú, sima hátú pecsétek voltak**. Minthogy eleinte nem lenyomatkészítés, hanem felmutatás formájában használták őket, ezért **szövegfeliratuk pozitív vésetű**, hiszen magán a fémpecséten nyújtanak olvasható szöveget. (A lenyomatkészítés céljával metszett pecsétek vésete mindig negatív, tekintve, hogy ott a lenyomatot kell tudni elolvasni.) Az is szembetűnő jellegzetességük, hogy miután nyakba akasztva, **többnyire bőrszíjra, illetve valamilyen zsinórra, láncra fűzve hordták**, ezért vagy furatnak kell rajtuk lennie, vagy az ékszerszemesítéshez hasonlóan kiképezett füllel kell rendelkezniük. A pecsétten használja is a **füles pecsét** kifejezést e megjelenési forma megnevezéseként.

A jogi szóbeliség időszakában az idéző pecséteknek hallatlanul **nagy súlyuk volt a jogélet működtetésében**, és akivel szemben felmutattak ilyen pecsétet, az a bíró előtti megjelenésre kötelezve feltétlen engedelmességgel tartozott. A korai, XI. század végi hazai törvények sűrűn emlegetik használatukat, megemlékezve a király, a világi és az egyházi főemberek idéző pecsétjeiről. **Semmibe vételüket rendre súlyosan, többnyire pervesztéssel szankcionálták.**

I. András király idézőpecsétjének rekonstrukciója (Pray György)

Tudjon meg többet!

Az idézőpecsét fogalmához és használatához kapcsolódóan érdemes elolvasni:
Jakubovich Emil: I. Endre király törvénybe idéző ércbilloga. In: Turul 1933/3-4.

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1933-16BC1/1933-34-16D2A/i-endre-kiraly-torvenybeidezo-ercbilloga-16D48/>

2. A zárópecsét

Szintén ősrégi, egészen az ókori Kelet világáig visszanyúló pecséthasználati forma. **Célja a lezárás, a hozzáférhetetlenség, a titkosság és a sértetlenség garantálása.** Alkalmazása az élet számos területén felbukkan mind a mai napig. Néhány mozzanat erejéig érdemes itt kitekinteni olyan alkalmazási vetületekre, amelyek távol esnek az irathasználattól. Fontos tárgyak, értékek, objektumok, helyek védelmét illetéktelenektől régóta úgy oldják meg, hogy a hozzáférési utakat pecsét elhelyezésével zárják el. A pénzverő eszközöket a középkortól lepecsételt ládákban őrizték, miként a legfontosabb iratokat, kiváltságleveleket is így óvták, ráadásul többnyire nem is egy pecsét egyidejű elhelyezésével, ami még a pecséttulajdonosok előtt is áthághatatlan korlátként működött (lásd a magyar nyelv hétpecsétes titok kifejezését). Iratszekrényeken, dokumentációs tárak, fegyverszobák, hadianyag-raktárak ajtaján mindennapos dolog a zárópecsét. De így oltalmazták ma is a bűnügyi helyszíneket a nyombiztosítás érdekében, így állják útját a manipulációnak a plombákkal a villany- és gázórákon, így zárják le az értékes rakományokat a kamionok és a vasúti vagonok rakterében, és végeredményben ilyen célt szolgálnak a zárjegyek bizonyos élelmiszereken – például fűszerpaprika drágább őrleményein – vagy éppen a márkás alkoholos italok hamisításmentességét garantálva. **Történeti példaként utalhatunk az istenítéletek során elszenvedett sérülések gyógyulását befolyásoló emberi beavatkozások lehetőségét kizáró kötözőpólyák lepecsételésére, ahol a pecsét legkisebb sérülése is a seb állapotától függetlenül azonnali pervesztéssel járt.**

Napjaink egyik „zárópecsétje” a műanyag plomba

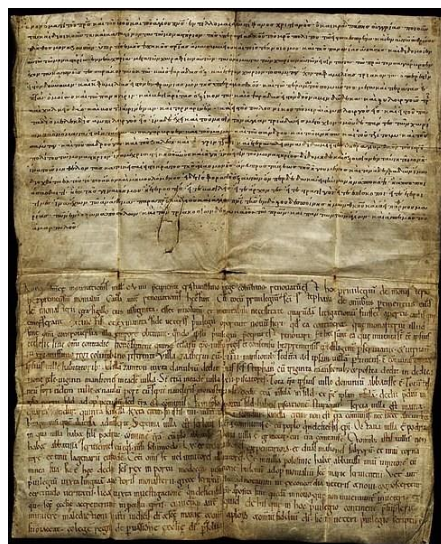
Az írásbeliségben nyilvánvalóan hasonló szerepet tölt be mind a mai napig a zárt boríték, ahol a sértetlenség védelme még további eljárásokkal, például a ragasztófelületen keresztülfutó aláírással tovább erősíthető. **A középkori írásbeliségben a zárópecsét alkalmazása rendszerint az egyszeri felhasználású, személyes vonatkozású, esetenként bizalmas természetű iratokhoz, a zárt oklevelekhez (*litterae clausae*) kapcsolódott.** Ha a pecsétet a címzett feltörte, azáltal az irat elveszítette érvényét. **Úgy helyezték el a meghajtogatott vagy átkötött iraton a ráfolytatott viaszba nyomott pecsétet, hogy annak tartalmához csak a pecsét feltörése árán lehetett hozzáférni.** Az így megpecsételt okleveleken a lezárás és a hitelesítés mozzanata az esetek nagy többségében értelemszerűen összekapcsolódik, noha nem ismeretlenek olyan példák sem, amikor a zárópecsétes iratot külön pecsét révén hitelesítettek. **A sérült és feltört pecsét elárulta az előzetesen bekövetkezett illetéktelen hozzáférést.** Jellemzően olyankor használták ezt a megpecsételési formát, ha a közölt tartalomnak csak egyszeri felhasználására volt szükség.

Persze, az oklevelezés kezdetleges gyakorlatában ennek még nem volt letisztult és kialakult formája, így történetesen **tartós használati igényű oklevél elkészítésekor is előfordulhatott zárópecsét ráhelyezése az iratra.** **A Szent István király nevéhez kötött híres, görög nyelvű veszprémvölgyi alapítólevélre ekként kerülhetett zárópecsét.** Az okirat 1109. évi, Kálmán királyhoz fűződő megújítása (*renovatio*) során, az oklevél szövegét latin nyelvre is átvittették, és ez a változat kiegészült a megújítás körülményeinek elbeszélésével is. A következők tudhatók meg belőle:

„Az Úr megtestesülésének 1109. évében a legkeresztényibb király, Kálmán parancsára megújítatott ez az oklevél a veszprémi apácák monostoráról. A megújításnak pedig ez volt az oka: Mivel Szent István egész oklevele azon monostor minden tartozékairól az ő pecsétjével megerősített viaszba volt begöngyölgetve és bizonyos perlekedéseknek orvosolhatatlan kényszerűségéből felnyitották, a felmerült per megszűnt és a régi oklevél hitelének megsemmisülése okán újra volt szükség, mely azokat foglalja magában, melyeket a monostor minden ellenkezés nélkül azon időben bírt, mikor ennek az oklevélnek megújítását elrendelték.”

A megfogalmazás tanulsága szerint tehát a **pecsét feltörésével megszűnt a bizonyító erő,** ezáltal az így megpecsételt iratok csak egyszeri alkalommal voltak felhasználhatók az iratban foglalt

tartalom jellegétől függetlenül. A tartalommal elsősorban olyan esetekben mutatott összhangot a zárópecsét alkalmazása, ha a közlés természete szerint parancsot, jelentést öntött szavakba, vagy bizalmas természetű magánlevél (*missilis*) volt. A XIV. századtól azonban elterjedt **gyakorlattá vált annak az eljárása is, hogy miként lehetett fenntartani egy egyszer már feltört pecsétű oklevélnek az érvényét**. Az eredeti pecsét egyenetlen viaszfelületére újra forró viaszt csorgattak, majd abba az információkat továbbítani szándékozó eredeti címzett a maga pecsétjének fő – értsd: felső –, személyének azonosítását lehetővé tevő részét belenyomta, és ezzel lényegében az iratot **újrapecsételte**, majd ezt követően más címzetthez továbbította. Így lehetett például egy királyi parancslevelet az ispánnak az adott ügyben ugyancsak érintett várnagya számára továbbítani. **Ezt az újrapecsételési eljárást nevezzük pecsétfővel (*caput sigilli*) történő megpecsételésnek.**

A veszprémvölgyi alapítólevelél Kálmán-kori átírata (1109)

Az oklevelezés terén akad még egy, a manipulációs lehetőségek elhárításának céljával alkalmazott formája is a zárópecsét használatának, amikor a terjedelmesebb **irat szövegét összevarrt pergamenhártyára írták, és a varrási összeillesztésnél helyezték el a pecsétet**. Ilyen esetben a pecsételhelyezés védetté tette az oklevelet az utólagos manipulációs lehetőségekkel szemben. Ezt az eljárást alkalmazták a legelső eredeti állapotában fennmaradt magyarországi oklevél esetében is, nevezetesen **az I. András királytól származó 1055. évi tihanyi alapítólevelél elkészítésekor**. Ezt az iratot két helyen pecsételték meg, mégpedig az előoldal alján, illetve a hátoldalon az összevarrásnál, utóbbi helyen feltehetőleg függőpecsét felerősítésével. Ma már egyik pecsét sincs rajta az iraton, de a XVIII. század végén készült leírása rendelkezésünkre áll. Eszerint megjelenése megegyezett vagy nagyon közel állt I. András király imént taglalt, két példányban is fennmaradt idéző pecsétjének képével.

A tihanyi apátság alapítólevele (1055)

3. A hitelesítő pecsét

A pecsétek használatának kétségtelenül ez vált Európában a legfőbb és legfontosabb funkciójává. Az ilyen típusú alkalmazás először Bizáncban terjedt el szélesebb körben a Kr. u. IV. századtól, de az egyház is viszonylag hamar felismerte a jelentőségét, és a VI–VII. század során átvette gyakorlatát. A nyugati térség frank, longobárd és nyugati gót uralkodói a bizánci és pápai minták hatására kezdték utánozni már a VII. századtól a példát, majd pedig a társadalom mind több szegmensében terjedni kezdett az elkészített iratok megpecsételésének a szokása. Meghonosítása iránt az egyháziak tanúsítottak eleinte nagyobb fogékonyságot. Így a X–XII. század közötti időszakra lassan általánosan jellemzővé vált, hogy az egyházi társadalom minden szintjén rendelkeztek az odatartozók pecsétekkel, és használták is azokat irataik hitelesítésekor. A világiak körében később, csak a XII–XIII. század során szélesedett ki a pecséttulajdonosok táborra, amiben nagy szerepe volt az írás iránti bizalom megnövekedésének, a jogi írásbeliség terjedésének. Ennek köszönhetően a középkorban – döntően a XIII. századtól – a pecsételés lett az oklevelek legfőbb hitelesítő, jogbiztosító tényezőjévé. A pecsét alkalmazása révén a pecséttulajdonos akarata nyert jelképes kifejezést, ami egyszersmind igazolta az írás eredetét, továbbá hitelesítette és megerősítette az oklevél megszövegezett tartalmát.